

heeft een nieuwe bisschop te kiezen, en over de rechtmatigheid van de verkiezing van aartsbisschop J. Loos. Deze conflicten worden in dit boek tot in het kleinste details beschreven. Al na enkele bladzijden waant de lezer zich verzeild in een volwassen *soap opera*, sterker nog, dat is het ook – al is het alleen al omdat wij inderdaad moeten wachten tot de hoofdrolspelers zijn overleden voordat er oplossingen in zicht komen. Toegegeven, Schoon heeft het allemaal zeer zorgvuldig, voor zover ik kan zien onpartijdig, en met een goed gevoel ook voor persoonlijke hebbelikheden en onhebbelikheden van de betrokken personen, te boek gesteld. Er moet wel heel vreemd archiefmateriaal boven water komen wil dit relaas ooit nog aan vervanging toe zijn. Maar het boeiende verhaal over de ontwikkeling tot Oud-Katholieke Kerk, dat zo'n fraai de ontwikkeling adstrueert die de Nederlandse natie in de negentiende eeuw doormaakt in haar omgang met het verschijnsel religie en kerkgenootschappen – en andersom, wordt nu te veel ondergesneeuwd.

Misschien had de auteur er voor moeten kiezen om al dit materiaal niet in één pil, maar in twee boeken onder te brengen. Voor een proefschrift was het 'grote' verhaal zeker voldoende geweest.

¶ P.L. Slis, *L.W.E. Rauwenhoff (1828-1889). Apo-logeet van het modernisme. Predikant, kerkhis-toricus en godsdienstfilosoof* Kok, Kampen 2003 (Theologie en geschiedenis 1), 368 pag., ISBN 90-435-0812-8, € 30,80.

¶ Lodewijk Winkeler

L. Rauwenhoff werd, na zeven jaar dominee te zijn geweest, in 1860 benoemd tot hoogleraar Kerk-geschiedenis in Leiden, in die jaren het bolwerk van de zogeheten 'moderne theologie'. Hij was de opvolger van N.C. Kist, en zijn benoeming was een kredietbenoeming, vermoedelijk ingegeven door het feit dat hij als uitgesproken modern bekend stond, en dus goed binnen het hooglerarencorps (waaronder zijn promotor Scholten en zijn oude vriend Kuenen) paste. In 1881 kon hij nog enkele jaren overstappen naar de Godsdienstwijsbegeerte.

Als kerkhistoricus bleek Rauwenhoff geïnspi-reerd door de Tübinger Schule, en met name F.C. Baur: hij richtte zich op de grote lijn, en verrichte zelf nooit bronnenonderzoek. In de geschiedenis

zocht hij 'de zich voortbewegende idee van de geest der menschheid'. Enigszins in strijd daarmee gaf hij in zijn kurkdroke colleges steeds een minutieus overzicht van de feiten. Als godsdienstfilosoof legde hij de nadruk op de 'zedelijke wereldorde' als de kern van de godsdienst. Zijn activiteiten binnen de Hervormde Kerk waren er steeds op gericht te voorkomen dat de kerk, en met name de synode, een ruk zou maken richting de orthodoxie, hetgeen door hem als geloofsdwang werd beschouwd. Hij maakt zich steeds sterk voor het goede recht van de 'individuele consciëntie'.

Voor zijn boek over Rauwenhoff heeft de auteur blijkens de bijlagen een immense hoeveelheid litera-tuur doorgenomen en een groot aantal archieven doorgeploegd. Zijn speurzinnigheid verdient oprechte be-wondering. Helaas betoont hij zich in zijn 'minuti-eus overzicht van de feiten' een waar familielid van Rauwenhoff (zo meldt hij in het voorwoord). Hij heeft zijn boek ingedeeld in een historisch en een thematisch deel. In het eerste legt hij alle gevonden feiten en gebeurtenissen in Rauwenhoffs leven vast, in het tweede doet hij nauwelijks meer dan uit-treksels geven van diens belangrijkste publicaties. Hoewel er materiaal genoeg is verzameld om via de persoon van Rauwenhoff een boeiend beeld te geven van het modernisme in de Hervormde Kerk, wordt op geen enkele manier een geheel gescha-pen. Het modernisme en alle discussies daarover wordt slechts in die fragmenten en gebeurtenissen beschreven, waar Rauwenhoff persoonlijk bij be-trokken was. Hoogstens wordt er hier of daar een 'bruggetje geslagen'. Daarmee is dit boek veeleer een samenvatting van beschikbare bronnen dan een zelfstandige studie. Maar als zodanig is het boek wel de moeite waard, temeer daar de auteur er goed in is geslaagd om de 'hagiografische verleiding', waar een dergelijke opzet gemakkelijk aan ten prooi valt, te weerstaan.